

[illegible]

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रीकृष्ण उवाच ॥
 अहं कुरुक्षेत्रे भिक्षुं आसीनम् ॥
 आत्मसंन्यासं कृत्वा विशुद्धात्मा ॥
 तदा त्वं तच्छीर्षं शूराणां कुरुतम ॥
 अक्षयं धर्मक्षेत्रं कुरुक्षेत्रं मे मया ॥
 उच्यते संजय ॥ १ ॥
 ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

1954, 1955, 1956

[illegible]

સકળ વાસનાઓથી સંપૂર્ણ પર થઈ પરમપદને પામવાની યોગ્યતા ધરાવે છે. એમને આપણે 'બ્રહ્મ' તરીકે સંબોધીશું. બીજો ભેદ છે 'અમુદર' નો. જેમની અનાદિકાલીન ગેરલયકાત કદીએ દૂર થવાની નથી. જન્મ-મરણનો અંત આવવાનો જ નથી, 'અબ્રહ્મ' તરીકે ઓળખીશું એમને.

જન્મ-મરણ તો જીવાત્માઓના ચાલુ જ છે. એની કોઈ આદિ મધ્ય નહિ. ગણાય નહિ અનુમાન કરાય નહિ. માટે છે જ અનાદિ વાત કરવી છે સંસ્કૃતિની-મહા સંસ્કૃતિની-ધી પ્રેટેસ્ટ સંપીલીએશનની. તેમાં આ બધી ધર્મને સ્પર્શતી વાતોની શી જરૂર ? એ ઓટોમેટિક-સ્વાભાવિક રીતે સમજાશે આગળ જતા. પાપા વિનાની વાતો અને હિંમત બંને પોઠળ. સંસ્કૃતિ છે નકકર. એનો પાયો અને સમજણ બંને ભેઈએ નકકર.

સંસ્કૃતિ-વિશ્વ કલ્યાણકર છે શાંતિ-સુખ-સમાધિ એમાં સમાજેલ છે. દુન્યવી આબાદી-પ્રગતિ એની પાછળ ધસરાઈને આવવા બેઠાએલ છે સંસ્કૃતિ લગામ છે. અકૂશ છે. દનમાર્ગે જતાને સનમાર્ગે ચલાવનાર વિવેકી ભોમીયો છે. ભારતના અણુ અણુમાં તે ગુંથાએલ છે તેને રૂધવાના પ્રયાસો બાલિયતા છે. વિશ્વ પ્રત્યેની નરી કૂરતા છે.

૫. સંસ્કૃતિની મુદરતા

આવી મુદર સંસ્કૃતિની દ્વારમ કેવી રીતે ફેલાતી આવી છે. પદ્ધતિઓ-રિવાજો દરતા રહ્યા, પણ સંસ્કૃતિના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો અવિચળ જ રહ્યા. આઘાત-પ્રત્યાઘાત અનેક આવ્યા. બાહ્ય અર્થ્યંતર હુમલા અને હડોડા પણ પુષ્કળ થયા. સંજ્ઞાતીય વિજ્ઞાતીય સુરંગો પણ અનેક ગોઠવાઈ પણ અણનમ રહી એ પાયાની સંસ્કૃતિ.

એક બે નહિ. પાંચ પચાસ નહિ. અબજોના અબજો યુગો પહેલાની સફરે પહોંચીએ. લોકો શાંત-અદ્વૈતવાદી-આનંદી-દીર્ઘ દીર્ઘ-અયુધ્ય ભોગવનારા હતા. કારણ પરિચયહીન-પૈસા-ટકાની જાન્ય હતી નહિ. ઘટાઠાર વૃક્ષગૃહોમાં અમૃતક્ષણનો આદાર કરતા સુખે રહેતા વિષયવાસના પણ ઘણી અદ્વૈત.

કાળ પણ એક તત્ત્વ-પદાર્થ છે ને ? કાળ કાળનું કામ કરે. અમૃત-ફળો આપના વૃક્ષો હ્રુપ્ત થવા માંડ્યા. અગ્નિ પ્રગટ થયો. રાંધણકૃતિ શીખવવામાં આવી. રાજ્ય વ્યવસ્થા સ્થાપિત થઈ પુરુષોની ૭૨ અને સ્ત્રીઓની ૬૪ કૃતિનું જ્ઞાન શરૂ થયું. અગ્નિ મગ્નિ-કૃષિના વ્યવહાર શરૂ થઈ ગયા.

અગ્નિ-રશ્મિ મારે. આયુધ-યુદ્ધનીતિ આદિ. મસિ-નામુ-નોપકા-લેખનકૃતિ. કૃષિ-ખેતી-દોઢાદિ વ્યવસ્થા. પણ લોકો આજો હતો નહિ. દોઢની આખાની-ચક્રની જોડખાપો કરવાની દેવ હતી નહિ. મારું મારું અને તારું મારું સદિયાડું-ની ધાનક વૃત્તિ જન્મી નહોતી. બધું મગેથી શાંતિપૂર્વક-જીવન વ્યવહાર ચાલ્યો. પવન-પરમાં પ્રેમભાવ અને મહાપ્રકૃતિ વૃત્તિ ઉભી હતી. લેવડદેવડ પ્રાપ્ત નહોતી નહિ. પણ સ્ત્રીજોની-લસનુઓની અદ્વૈત-ભાવનીથી વાતની અંતરંગભાવની-અને તે પણ પરને પજવે એવી હતી નહિ.

પુષ્પોત પુષ્પો મુખી આત્મ આદર્શસંસ્કૃતિનો સીધા પારખો લોક વ્યવહાર આપના જાયો. વૃક્ષો થતા અદર્શજો પણ થતી. પર-અજાણી જિજ્ઞાસુ સંસ્કૃતિ લોકકાંડ પણ કરતા. પણ લેવા દાખવા થોડા પગલું પગલું મનુષ્યના મનુષ્ય જોડવાઈ જતું. અર્ધપ્રધાન હતો. વૃક્ષો પણ વૃક્ષોની રૂપે મેંદે આગે પાવન થતું. વ્યવિચી ક્રૂર ભાવ આવી નહિ. સંસ્કૃતિ નહોતી. કહેવું પાવનું કહેવું દાર્શનિક વૃક્ષ

થનું. સૂર્યસ્ત થતા મુદ્દ બાંધ રાત્રે પ્રાનઃ હુમલો નહિ મરેલા કે ઘવાએલા-એવાનની પરપક્વનો હોય તો પણ ખજર રખાતી તે પક્ષને પણ ઝોંપાના. કેટલીક દેસ રાજવીઓ પોને બે સામસામે દંડસુદનકડી કરના લશ્કર માત્ર માફી બની રહેતું-ડંચી-કોટિના હયાના પરિણામે મુકત રાજવીઓમાં આમ બનતું. સંધિઓ પણ-થતી. સંધિઓનું પાલન પણ થતું.

આવી પદ્ધતિમરની રાજકૃતિ પ્રજાને આનંદ દરજોલમાં અને ધર્મરત રાખતી સજ્જનોનું ગદાજી, દુશ્મનોનું કમન, એ રાજ્યની અને રાજાઓની નીતિ હતી. દેવમંદિરો દુનિયાગરના આકર્ષણ અને રાજકૃતિની મુલાકાત રૂપ હતા. ધર્મસંદિલુનાની વૃત્તિ વ્યાપક હતી. કોઈ આર્થધર્મની નિંદા નહિ. પોત-પોતાની મન્યતાની પ્રરૂપણા. વિશિષ્ટ હાલે ધર્મવાદો રાજસભાદિમાં જરૂર પોતાના-પણ તેમાં પ્રાયઃ વિનંતવાદને અવકાશ નહિ.

જોનોના મગનચુંબી વિશળકાચ મંદિરો, અદ્ભુત સંમતિથી તૈયાર થએલા, ભારતભરમાં પ્રધાન આકર્ષણ હતા. તો મહાદેવ-વિષ્ણુ-દેવી આદિના મંદિરોના ઘટાનાદ પણ વ્યાપક વહેતા રહેતા. બહી આદિની પ્રથા પણ અમુક ક્રાપાલિક આદિ પ્રેસ્તિ જોવા મળતી. પણ તેમાં સ્વાર્થ-વિપયાધિનતા-નયો આદિ વ્યાપક હોઈ, આર્થ સજ્જનોનો એને ટેકો નહિ.

વ્યાપાર વાણિજ્ય ખીલેલા રહેતા. મુખ્ય શહેરો-નગરોમાં પોઠોની પોઠો અનેક દરીયાણા-તેજના-કાપડ-અનાજની ખડી થતી. યોગ્ય મૂલ થતા. ખરીદાતા. સામે તે પ્રદેશજન્ય ચીજો વેચાતી અને ખાલી થએલી પોઠો ભરાતી. વેપારમાં પ્રાયઃ છેતર-ચીટી હરામખોરીનું નામ નહિ. ન્યાયથી લેતું ન્યાયથી આપતું. તોલ માપ યોગ્ય નહિ. ભોજસેવમાં તો જાણે સમગ્રયા જ નહોતા. મન શાંત-તન શાંત-આતમ શાંત.

વ્યવહારિક ધોરણે લભાદ પણ એવી જ સમતુલાના ધોરણ પર ગોડવાયા હતા. સામગ્રિક મોલો-આર્થિક ધોરણ-ગુણવત્તાનું ધોરણ, બધું લક્ષ્યમાં લઈ મોટે ભાગે સરખે સરખાનું જોડાણ થતું. તેમાં પણ પોતપોતાની દૃષ્ટાએ સંસ્કાર ધોરણ મુખ્ય રહેતું. આ ધોરણના પાયામાં પણ ઉંડે ઉંડે આત્મપ્રગતિ અને ઉત્થાનનું લક્ષ્ય સંકળાએલ હતું. કુળવાનને ત્યાં કુળવાન જાય. શાંતિ આનંદ સહનશીલતા સૌમ્યતા ખીલતા રહે. દેહ સૌખ્ય સાથે મનશાંતિ સ્થિર બનતી જાય. તેમાંથી ઉંચા વિચારો અને અત્યાત્મની ભૂમિકા ઘડાય ને ?

વ્યવહારિક રિવાજે પણ પ્રેમભર્યા નિખાલસ અને પરસ્પરને સહયોગ હતા. ગરીબ કે મધ્યમના પ્રસંગો પણ સહેલાઈથી અને માન ભરી રીતે ઉકેલાઈ જતા. ગૌરવ હુણતું નહિ. હીનતા કે દીનતા અનુભવાતી નહિ. અને આ પ્રસંગોમાંથી મળતો કેટલોક નિરોધ આનંદ આરોગ્યનો રસક બનતો. ઉખાલ્યું વલણ અને મનપાલ ધરાની ધૃતિ મુંદરતા જ જન્માવેને ?

આવી મનમગ્ની, આનંદ આપતી, બહુ જ ચોથી ખર્ચાળ પદ્ધતિ-અનર્થક પ્રવૃત્તિમાંથી યત્નતી. તેમાં વચલા ગાળામાં પરદેશીજાન. લુભચા અને મોટા દુનંદાળોએ કેટલીક વેરવિખેરતા જનતા. પણ સંસ્કૃતિના મુન્દર સમગ્રમાર્ગોને આંચ આવી નહિ. નવા પરિચયોથી, નવા પરિવેશ, નવા મોજવિહાર, વિ. વધુ કોમલિ માં જન્મ્યા. પણ પાયાની મૈત્રિક પદ્ધતિ અને પોતપોતાના મન નરદની મહાવનનામાં આટ આવી નહિ. દારણ કે પરદેશી-જાનો નુકસાનકર્તા કરિદો સંસ્કૃતિ પર ઘા કરવાનો નંદાતો. મુન્દર જાનને મુન્દરવાના દુનંદા જરૂર કર્યા પણ મૃતિ પ્રત્યેની કાવચનો વિચેદ નંદાતો કર્યો-નંદાતા કરી શક્યા. પણ આ મૃતિના વિચેદ કાળ આવના-વિચેદક બન્યો. તેના કરિદાથી નંદાતો દરેક

૬. વિનાશના પ્રગટનું

૧૪૯૨-૯૩ ના યુગમાં પોપે એક 'બુલ' બહાર પાડ્યું. સંસ્કૃતિ બાદની. એના વિનય માટે પોપનું 'બુલ' લગભગ પાંચસો વર્ષ પહેલાની વાત. કેમ ઉતરે જણે આ વાત! વાત સાચી ખરી. જણે એકકમ ન જ ઉતરે ધણાને ન ઉતરી. ધણાએ આ વાતની ચેકી કરી. પણ હવે એટલે સને-૧૯૯૫ થી ૭૫ માં ધણાને વાત બેસી ગઈ. તાજેતરમાં જ એક લેખ તા. ૩-૮-૭૫ ના જન્મભૂમિમાં, મોહનલાલ પી ગાંધીના, આ વાતની-પુષ્ટિ માટે બસ છે-''થોડી સદીના અતે મૂર શાસકોનું ઉત્કૃષ્ટ પાણું તેઓએ ઉબેડી નાંખ્યું...ખ્રિસ્તી ધર્મના જનૂનનું શરણન વહેવા માંડ્યું. તથા અન્ય કોઈમાં પોતાના ધર્મની ધજા ફરકાવવાની સાદુસ-વૃત્તિ પાંગરી.

ઈ. સ. ૧૫૧૦ માં તો પોર્ટુગીઝોએ ભારતમાં પગથે જમાવી દીધા. ૧૬૦૦ માં વ્યવસ્થિત વેપારને બદલે અમેલોને ઇષ્ટ ઇન્ડીયા કં. ની સ્થાપના કરી. ભારતભૂમિના આર્થિક-રેકાર્ડમાં વા વંદેશ અને સંસ્કૃતિના મૂળમાં અગ્નિ પ્રગટાવવાની જ બાજે પ્રક્રિયા શરૂ થઈ. એકે એ વાત સમજાયે આગળના બનાવે-પ્રસંગો અને પ્રકરણોમાં ત્રીધા હુમલાને હજુ પહોંચાય અને ખુદે આમ પડકારનો સામનો પણ થાય. પણ તમારા બનીને, તમારા ઘરમાં રહીને, તમારા મિત્ર હોવાનો દેખાવ કરીને, ઉદરની માફક કુંડી કુંડીને, કે લાલચ-લગચામણની મહા ઇન્દ્રિયલ ઉભી કરીને તમારા હૈયા જ દેવથી નંખાય, ત્યારે તો જાગજાગ થાયને ?

બસ આ બન્યું છે સંસ્કૃતના હાસમાં કે વિનાશમાં. એમાં કોઈ વાંક કે એક પક્ષી ય વાંક ? સંસ્કૃતિ શું ખલાસ જ થઈ ગઈ છે ? ફરતી મૂગરૂપમાં આવે એમ જ નથી ? વિ. વિ. ધણા પ્રશ્નો ઉઠશે. ઉઠશે તેને જ સત્યની ફોરમ આવશે. નર્થા સત્યો

이제부터는 내가 생각하는 대로 말할 것이다. 나는 이제부터는 내가 생각하는 대로 말할 것이다. 나는 이제부터는 내가 생각하는 대로 말할 것이다.

માત્ર ચેપારના બહાના નીચે કમ્પની રાજ્ય જોરદાર સ્થપાનું
અમુ. પોર્ટુગીઝો નરમ પડયા. પણ અંગ્રેજોએ બાદશાહો-નવાબો-
રાજકુળોની નબળાઈ અને ફાટકુટનો પૂરો કૂર અને સ્થાયી
સત્તા સાબ લીધી.

૭. રાજકીય સત્તા

રાજકીય વાતાવરણને સંસ્કૃતિ સાથે શું સંબંધ ? શા માટે
આપણે એ ચર્ચા વિચારણામાં પડવું ? આ પણ એક ગુમતો
પ્રશ્ન છે એ સામાન્ય રીતે નીનિયુદ્ધ થાય આ સત્તા બદલાય
તો તો બાકી વિચાર કરવાનો ન પણ રહે પણ જ્યારે સત્તા
ધર્માધના પર બુંદે અગર કુચુકિનઓ દ્વારા સંસ્કૃતિની કે ધર્મની
બાવનાનો કચ્ચરણાળુ ઠાકવાની જ છપી યા ખુટલી મુરંગો એક
પછી એક ગોઠવાયે જાય, ત્યારે રાજકીય હેતુઓ અને પ્રવૃત્તિ
પર માત્ર વિચારણા જ નહિ તેને રોકવા અને ટાળવા સુયોગ
મુશ્કેલ પ્રયાસો પણ થવા જ જોઈએ. જરૂર તેના પાયામાં અદિમા-
સત્ય અને પ્રમાણિકતા બરપૂર હોવા જોઈએ.

સંસ્કૃતિ સર્વક્રિયાણુ અને શ્રેષ્ઠક્રિયાણુ સાધવા માટે છે.
એટલે કે કોઈનું પણ અક્રિયાણુ થાય, એવું પગલું પ્રાપ્ત એમાં
દેય નહિ. ૧૯૫૭નો બગવો પૂર્વ પ્રેરિત હતો કે ધર્મ બાવનાને
ઢીલી પાડવા માટેનું પહેલું પગથીયું હતું એ તો ઇતિહાસના સાચા
ધનિકાસના ઉડાણમાં ઉતર્યા વિના દેાને સમજાય એમ છે ? એ
અમે તેમ હોય પણ પ્રસંગે કહી જાય છે કે ધર્મભાવનાને ઢીલી
કરવાનું પહેલું પગથીયું ચડે થયું. કેઈકે દેશની-એટલે કે સંસ્કૃતિની
દામચળા દફનાયાં. સાત્તિકતાના મૂળીયા દોહરા બન્યા.

‘કોઈ પણ વિદેશી-વિધર્મી સત્તા પોતાનો પગ દંટો મજબુત
કરવા ત્રણ પ્રયોગો મોટે ભાગે અજમાવે. પહેલા તો લશ્કરી
સત્તા જમાવે. પ્રભને બગડીત અને શરૂડીત બનાવવા પૂરી

તહેદારી રાખે. બીજા પગલામાં આર્થિક સદ્વરતા માટે પ્રબળે પોતાને આધીન બનાવી દે. પ્રબળું નૂર ત્યારે જ ઘટે જ્યારે પ્રબળ આર્થિક મુંઝવણમાં મૂકાય. ત્રીજુ પગલું આસ્તે કદમ અને સુકૃતિપૂર્વક ભરે તો કાવે. જુલમથી તો સામનો થાય. ધર્મવૃત્તિ-ધર્મપ્રવૃત્તિ અને ધર્મભાવનાથી અલગ કરી, યુગ યુગથી દૃઢ બનેલા મુસાંસ્કરોમાં વિપરીતતા જન્મવાવાનું પગલું ભારે ખતરનાક છે.

આપણે આ ત્રણ પગલાની શાંત-લાગણીવેડા વગરની વિચારણા કરવી જોઈશે. તોજ સંસ્કૃતિ વેરવિખેર કરવાની ભયંકર કુચુક્તિગો સમજશે અને હુંગે ઉતરશે. સંસ્કૃતિનું ઘડતર જ એકું ખૂબીથી બરેકું છે કે વ્યવહાર કે ધર્મના કોઈ પણ અંગને નુકશાન કે અથરામણ થાય નહિ. કારણ કે મહાસંસ્કૃતિના એક પ્રાથમિક ક્રદાના અંગ તરીકે તેનું ઘડતર સનાતન છે.

૮. ચાર મંધાન નીતિ

૧. ધર્મનીતિ ૨. રાજનીતિ ૩. અર્થનીતિ ૪. કામનીતિ
આ ચાર મુખ્ય નીતિઓના પરસ્પરના સંકલન અને સુગોચ્ય અવસ્થા પર નિર્ભર છે આર્થપ્રગત્તું અને પ્રાણિ ગણનું કલ્યાણ અને મહાકલ્યાણ, મંદ- અને સ્થાપી વ્યવસ્થાનું મોરણ જળવાઈ જો તોજ અમરમાં રેશમાં-ગમાજમાં-કુટુંબમાં હામખલ્લજીવનમાં સંતોષપૂર્ણ જીવન અને સમાપ્તિ વ્યાપક બન્યા રહે. સૌ સૌના જીવનને વધારે બરેકા કરના, પરંતુ પીડાકારક કે નુકશાનકારક બંને નહિ.

આ ચાર મંદ- વ્યવસ્થાના સમયા, પેટા નિયમો લોક સંતોષ આપે છે એ કલ્યાણ અનેક નીતિ પ્રકારને પણ છેલ્લે, જ્યાં પૂર્વે, જ્યાં ઘડતરનું કલન અને સ્થાપી થતું વર્તે, ત્યાં સુધી આર્થપ્રગત્તું જીવન દૃઢકરનાર અને જન્માર્થે વધારી રહી મુખ્ય પર દારી સંતોષ આપનાર નાક અને રૂપ સ્વચ્છ પ્રાણે આજી સારેની

શક્ય પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહી ઠારણ કે મન ચોકખું હતું-હોતી શુદ્ધ સંસ્કાર યુક્ત કનરી આબું હતું. સીકું તેવું આપણું. ક્યો કેવાય નહિ. બોદપું પાલણું ભોળુંજી. છેતરપીંડી અજ્ઞાનથી પણ નહિ. મનનું ખરાય નહિ. આપવામાં રાજ્યો. લેવામાં દુઃખ. પરત્રી-મા-બેન-દીકરીની નજરે. આ બધી હતી મોટી ભાગે બ્યાપક અને સાર્વાય ગાનતાઓ. દ્વેષમાં જઠારોલી અને અવસરે અમલી બનતી, આથી પ્રજા મુખે મુની-કંઘલી-અને આનંદે ઉડતી બાળકો ગુલામી અને કલ્પોલ કરતા. નારી નમળી પણ રીક્ષમયાંદા યુક્ત.

આ પ્રધાન સાગરમાં, જળ વમળ જે વાવાઝોડાએ ઉભા દુર્ધા જોની સમજ લેવી હવે તો જરૂરી લાગે છે ને ! ૧૮૫૭ ના બળવાને બહાને પ્રજાના નિર્દોષ શોધ અને તેના સાધનો પર તરફ આવી. પ્રજાને ધીમે ધીમે હિંમત વગરની અને માયકાંગડી બનાવવાના ચક્રો ગતિમાન થયા. આના પૂરા વર્ણનમાં કંતરીએ તો ખાસો મોટો એક ગ્રંથ બની જાય.

બીજી બાજુ આર્થિકનીતિ જે શ્રેષ્ઠપદમાં વર્તવી હતી. તેના પર ધા યદ્ થયા. કારીગરી અને કળાનો વિનાશ, કેવા જુદામોથી થયો તેનો વળી ઈતિહાસ કાળજી કંપાવે એવો છે. આની પાછળ હેતુ બયંઠર હતો. ધર્મહંસકૃતિ-ધર્મ ભાવના અને ધર્મનીતિના વિનાશનો ભૂખે મરતી બેકાર વેપારધંધા કે રાજગારી વિના દળ-વળની પ્રજા, ધર્મથી વિમુખ બનતી જાય, નીતિથી પતિત થતી જાય, એ બહુલન્યા. સ્વાભાવિક છે. તેવા કાળમાં પીચ કે પીરજ, પ્રાણ-સમર્પણ કે સદનશીલતા કેળવી શકે-ધારણ કરી શકે વીરતા.

નીતિ-પ્રમાણિકતા અને સચ્ચાઈના ધોરણને તોડવાને જ વલ્લુ વર્ષનો લેણરેણ મોટેનો મુઠવી કાયદો, પાછળથી સર્જાયોને ? ખાસતઃ હતો. અને છે કાયદો, મળે. એકું જાણનારો, ધર્મને

બહુનામ કરનારો અને તનની તાકાત તોડનારો-ભારતવાસીઓની એક જ નેમ. હીનું તેનું દેવું-સાત પેઢી પછી પણ-સોએ વર્ષે બૂલ પણ લેવીદેવી. કેવી સુંદર સનોભાવના-તેને હામવાનું; આ પહેલું પગથીયું. પરંપરાએ ધર્મભાવનાનો ભાંગીને ભુકડો કરનાર.

ધર્મથી-સ્વધર્મથી ચલિત કરવાના એકો તો અનેક પ્રકારના સર્જના. તેનો અવસરે વિચાર થયો. પણ ખુદશો અને ભારે ખતરનાક વેગ અપાયો 'વટાળ પ્રવૃત્તિ.' ધાક ધમકીથી-લાલચથી અને પોને સર્જેલી દુર્ગશામંથી ઉગારી લેવાને બહાને. કમાલ છે ને આ રીત ! આજ સાયન્સના કુટિલ ઉપયોગ જેવા વિજ્ઞાનના પોતામ વટે-અનિવૃત્તિ કે અનાવૃત્તિ સર્જવી એક દેશમાં. પછી તેની વડાને ધાનું તેને દેવાદાર બનાવી સાબુસામાં લેવો. કમાલ કુતુહિત ! તેની જ છે 'આ વટાળ પ્રવૃત્તિ' આ તો માત્ર અણસાર છે નહિકનનો અને જે બન્યું અને બની રહ્યું છે તેના દાખલા દોઢના અને નાંગના હડં સિવાય બીનું મળવાનું છે શું ? અને અર્થમંદરૂતિની ઉડારના ! દુરબન પ્રત્યે પણ, દુઃખના હુંગર ખડા કરનાર પ્રત્યે પણ દ્રીડકાર નહિ, નિરસ્કાર નહિ. અરે તે દુઃખી પણ એવી આત્મા કે વિચાર-મરણો પણ મનમાં નહિ. કહાય નહર પડે તેની મદદે પણ ગાય !

અત્રી મીલવણની સંસ્કૃતિનો વિનાશ લાંબા કાળથી થઈ રહ્યો છે. જ્યાં જ્યાં તેનો તો ભેદ વધારે વિનાશ સર્જઈ રહ્યો છે. અરે જ પાપમાંથી તે પાપમય પ્રવૃત્તિને આગળી તેને આગવા પાપન દાખલો કે આમાં નથી કાઢી નિંદા કે ન્યાયી. કદત છે જાણવું અને એ જ નિંદાનું રસજી.

૬. મવાની વર્ષનો ઈતિહાસ

જા મારે જ હાજર મવાળ વર્ષનું ઈતિહાસ મારે મારે મવાળને પડે મુક મારી આવવી મવાળનીવિગ્ના. તેના પર

ચએલી વિધાનક નીતિઓની યેદી અને મારક અસરો. તેમાંથી ઉદ્ભવતી અનેક સંકટોની દારમાળા. શારીરિક-આર્થિક-માનસિક અને આત્મિક પતન ઝાલેની એક સર્જએલી નિર્જળતાઓને આમંત્રણ આપેને ? ચારે પ્રકારની નિર્જળતાઓથી પૂરી-ઘેરાએલ જનતામાં એમ કે હામ ક્યાંથી હોય ? દેશ આઘાત અને પ્રજા ભરબાદનું વિચારન સમજાયે ત્યારે જ આખો ખુલશે, આંખો ખુલ્યા વિના. ઉંચે મારે હજી, એ ક્યાંથી સમજાય ?

સંસ્કૃતિમાં 'ધર્મનીતિ'નું પ્રાધાન્ય અનાદિકાળથી છે. એમાં જ્યારે દેરદાર કરવાના આંદોલનો ઉભા થાય, અમર એમાં ઓટ આવે, ત્યારે તે દેશ-પ્રદેશમાં અને પરિણામે વિધમાં આંધી ઉત્પન્ન થાય છે. આ બાજુ અચ્છાંતિ-દુઃખ-ભુખમરો-કુદરતી ઉત્પાતો-અતિવૃષ્ટિ-અનાવૃષ્ટિ આદિ વ્યાપક બને છે. ખુના-મરડી-લૂંટ વ્યભિચારનું પણ સામાન્ય છવાય છે.

આ 'ધર્મનીતિ' સમસાધારણ રીતે રાગદ્વેષની પરિણાલિ-વિચારો ઝોલા પ્રમાણમાં પેદા થાય તેવી રીતે ઘડાએલ છે-એની ઉચ્ચગત કક્ષાની-આપણે અત્યારને તબક્કે વિચારણા કરવા નથી. પરસ્પરની સહાયકતા અને સહિષ્ણુતા જનતા રહે એ પાયાની વાત છે પરસ્પર દેવભાવ જન્યો નહિ. ક્રોધાદિ તીવ્ર બને નહિ. જેથી મારામારી કે પ્રાણને હાનિકર્તા પરિસ્થિતિ પેદા થાય નહિ. મનબાઈક નિષ્ફળ ભય નહિ. ભાવી ગતિ બગડે નહિ. આવા ઘણા ઘણા ઉંડા કાયદા હમરાએલા છે સામાન્ય 'ધર્મનીતિ' માં પણ.

દેવમંદિરો-સાધુ સમાગમ-પૂજાલક્ષિત વિ. વિ. તો સુંદર સ્થળો છે 'ધર્મનીતિ'ની જાવનાના પ્રચારના. તેને ટકાવવાના અને વૃદ્ધિ પમાડવાના આ ઘટકોએ તો સંસ્કૃતિનું અદ્ભુત રક્ષણ કર્યું છે. તેમાં કાઈ કાઈ કાળે વિધિ-દેખાતી. પણ તે વ્યક્તિગત હોયે જન્મતી અને તે ફર કરવા સાવધાની રખાતી.

કુમારોને-પ્રિન્સીપલ-ને કમી રીતે રાજવી કોલેજોમાં કેવા પ્રકારનું શિક્ષણ અપાયું ? કેવા ધોજયોએ અને વિચિત્ર રસમમાં આપેલો વિ. નો ઇનિફાસ બહુ લાંબો છે. પણ અવગુ શિક્ષણ અને અવગા સંસ્કાર સીધા પછી તેજ દેવોને આગળ કરી વ્યક્તિની નાણેસી બનાવવી. પ્રભના રીતમા રંગીલા રાજવી તરીકેની છાયા ખરી દેખી સ્વતંત્રતા અને પ્રભાવતાક તરીકે સામનો કરાવવો પાછા એજ સ્વતંત્રતાના સેનિકોને જેલ ભેગા કરવા આર મદનનના કુસ્મનો તરીકે ઉદ્દેશી મળીને પહોંચાડવા કેટલી કૃત્રિમ યોજના ! આ બધું શા માટે ? ખરેખર ભારત વર્ષની શાળ અને મુખી પ્રભને સુખી કરવા ? કે કે.ઈ ઉંડો સ્વાધી સ્વાધ સાધવા ? 'સ્વરાજ્ય' એ શબ્દ સાચા અર્થમાં યોજાયો હતો ? પ્રભના ઢેચમાંથી ઉઠેલો સૂર નો ? કે પ્રચલિત-મધ્યજન ભર્યો શબ્દ હતો ? એનો પૂર્વ ઇનિફાસ બહુવા માટે 'ધર્મ'કથા અને મસ્દૂન પુસ્તકનું વાચન ઉપયોગી થયે

અહીં તો 'સ્વરાજ્ય' શબ્દની પાછળ રહેલ 'સંસ્થાનવાદ' અને 'સંસ્થાનવાદ' પાછળ છપાયેલ 'વસાહતવાદ'નો આધો ખ્યાલ આપીશું. કારણ કે કૂટ રાજનીતિનો એ એક જળરો દેકદર છે. એકદમ હૈયે નહિ પણ બેસે. પણ ધણ દેયોની મૂળપ્રભને ધએલ હાસ અને બરબાદી એ વાતને હૈયે ઉતારી દેશે ને કે 'વસાહતવાદ'ની પાછળ ટોકીયા કરી રહેલ છે 'સ્વધર્મ' પ્રચાર-અને ધર્મધતા પણ અત્યારે બચાડો એ દેકદરને આવો- 'વસાહતવાદ' પર.

પાશ્વિમાત્ય પ્રભને, ખાસ કરીને યુરોપવાસીઓને, તે કાળના સમૃદ્ધ દેયોમાં મૂખ્યત્વે ભારતમાં વસાવવા, સ્વાધી બનાવવા, અને પછી તેમના દ્વારા કળથી બળથી, ક્રિશ્ચિયાનિટીનો ભેરદાર પ્રચાર કરવો, આ છે 'વસાહતવાદ'. ૧૪૬૨ નું પોપનું 'બુલ' એના

સહશિક્ષણની ફેશનેબલ રોમાંચક સુંવાળી હુંફાળી યોજના પણ એની પાછળ હોય જ ને ? એમાંથી જન્મતી માળાપ પ્રત્યેની એવકાંઈ, નકટાઈ ભરેલી ઉદ્વેગતાઈ, સ્વતંત્રતાને નામે સ્વસ્થંદતા, એમને તો ભારતની પ્રજામાં ફેલાવવી જ હતી. અને ફેલાવી પણ શક્યા અને તે પૂરતા પ્રમાણમાં. આને માટે હવે ન તો પૂરાતો આપવા પડે કે દૃષ્ટાંતો ટાંકવાં પડે. હિ ઉગે છાપાની દેવરીએ સમાચારો ચમકતા જ હોય છે. કન્યા યુવતી યુવાનને લઈને બાગી. યુવાન છોટરીને લલચાવી ફસાવી ભગાડી ગયો. પ્રેમીયુગલ પકડાયું બન્ને પ્રેમીઓને પ્રેમમાં નિરાશા અને આપઘાત.'

એજ્યુકેશન-ફેશનગીના મોહમાં મા-બાપ પણ પાગલ બન્યા. દેવા દુર્યા. તનતોડ મહેનત કરી. લોહી સુકાવ્યું. બાળકોને કંઈવાનું ઉચ્ચ કોલેજ શિક્ષણ આપ્યું. હીકરો દેશ કે વિદેશમાં મારું પ્રમાય છે. પણ પૈસો આપતો જ નથી. દેવુ કઈ રીતે ચક્રવર્તુ. ફરવેલો તો આવ ગયો. માળાપને પણ પજવે છે-મારે છે. પણ બહાર કાઢી મૂકવાની ધમકી આપે છે.

રીકરી સ્વચ્છંદી બની ગઈ. લાજમર્યાદા નેવે મૂકી. વિજ્ઞતીય મિત્રોને મેલવાને છે. નકટાઈદાર્યા એમના વર્તન છે. કોને કહીએ ? જમાનો જ બદલાઈ ગયો. જમાનો બદલાયો કે આપણે જાત બદલી ? મોડાના અંધાપમાં સારી રાત્રી જોગો નહિ. સાચા સતોની વાળી પણ કાંઈ મરી નહિ. ફલ મર્યાદાનું લેખું ગળ્યું નહિ. કોને નહીં દેર-દેર પણ આંખળી. હરખાયા-ફુટાયા-છાતી ઉચી નહીં કન્યા મેંડળ ચરતી પર પણ જ નહિ. પોને પણ બાળકો મેંડળ મેંડળ કિંવાના બાળકોમાં કિંવા મેંડળ. ખાખી પછાટ. હાલના મેંડળ કન્યા જગતી નથી. પાછા ફરવાની કરામત જગતી નહીં.

પરંતુ એજ્યુકેશન-ફેશનને એકીકાંઈ જ નેશન-મધદેહી પ્રજા-જાત કન્યા મેંડળી પ્રજા પોંડ નોનગેન્ડા' કંઈક કાંઈક જ

થી. 'કુલ કાધર કોન્ડ ઠલ મધર' 'મૂર્ખ બાપ અને અવુસમજી
 ૧૫' સમજીએ માત્ર બાઈમાદેખ-આઈસાદેખ. કમાવાની તાકાત
 માયઃ મોટા ભાગમાં નહિ. શ્રીમંત પિતાના ધનના પાવરે-શરીર
 અને મનની કદે ખુવારી. મધ્યમ કરવા ભય ચાગા કરવા પડે
 દેવાના કાગા. અંતે મોં ધાય કાગા. મરીવને તો પરવડે જ નહિ.
 પણ કોઈ અપવાદને જુએ અને બળે.

આ છે સાદા ચળદોમાં. સાદી સ્ત્રીધી નાનીશી કદાળી. આજની
 ડેળવણીની અને તેના પરિણામરૂપે પાંગરતી અધિગતિની. મોકોલેનો
 નાનો પણ ટોચ-મીઠા એવશી બરેલો-વર્ષો પછી જ અસર કરે ને ?
 નથી આલેખવી દેવભક્તિની વાતો કે માયા શુરુ સત્સંગની
 ડુવાસભરી-કસામતો. નથી દેખાડવી અદ્ભુત કળાઓ દેવાલયોની
 અંદર બેઠેલા દેવની. ઉપાશ્રયોનો આનંદ કે મડની મીઠાશની
 તો વાતો જ કેમ ધાય ? એ કોળયુકેટડના હૃદયે ઉતરે નહિ.
 ખાલી થેકડી કરીને બાંધે પાપ બલે માને નહિ પુણ્ય કે પાપ
 પણ જીવન જ એમનું એમને મનાવશે પુણ્ય ને પાપ કર્મ અને
 આત્મા. લેખકના અનુભવ આવા છે અનેકના—

૧૧. વાતસલ્ય અને મીઠાશ

એક વાત ભૂલશે મા. આ બાળક કે બાલિકાઓ, મુવક કે
 મુવતિઓના શરીરમાં લોહી વહે છે પરાપૂર્વનું આર્મસંસ્કારોનું.
 સંસ્કૃતિના વહેણનું. એ ઝસને જાગૃત કરી ચકાય એમ છે.
 કરમાએલા છોડને જીવન આપી ચકાય એમ છે. જરૂર ધીરજ
 અને ધૈર્યથી. હેયાના તાર અણઅણવીને. અણઅણવી પેદા થશે
 વાતસલ્યના મધુર દંડથી. નહિ કે આંખોના ટોળા કાઢવાથી.
 તે માટે બેઠશે ચળદોમાં મીઠાશ વાણીમાં કેમજતા હેયાની
 સદતા. સુંદર મુકિત બદ-સાયન્ટિફીક સાહિત્યનું સર્જન સાહિત્ય
 માંથી સંવાણી કુટવી બેઠાં રીઆલીટી-અસલિયાતની. પાદ

ભગલો-આજનો દરિજા અને તે વખતનો ઠંડ ભંગી એક હાથમાં એકનારો બીજા હાથમાં મંછરા ગીત ભગવાનનું દેહે દેખાનો આનંદ ઉઠાણમાંથી એક તાર ભક્તિમાં. ન ગરીબાઈ સ્વેકે ના ભંગલાનું સ્વપ્ન આવે કે ધનું વગર મહેનતનું લેવાનું મન નહિ. શ્રીમંતને દેખી બળે નહિ સૌનું સારું ધ્યેય. ભુકું ઠાંઈનું નહિ. દુશ્મનનું પણ નહિ.

ગામ લોકોને એ પ્યારો ઉઠરા-ઉઠરીએ ગામના-ભગાઠાઠા હશે. અવસરે-ભાઈ પ્રસંગે ભગલો ભૂવાય નહિ ધાના બધા ખાય એટલું જાણું મળે માયડ-રોકડ જુદા. એને લાગે એને મળયો જ નોંધ્યો. એ ધરે તેનો ગામ વ્યવહાર બધે. ચૂંદનારની હજમત હજમ કરે નહિ. પોતી કપડા ધુવે નહિ વેપારી વેપાર એની સાથે કરે નહિ ચોપીમ કલાકમાં તો ભગલાનો લાગે સધળો મળી જાય. ભગલાની રીકરી મોટી યાય ભગલાને રીકર નહિ ચિંતા ગામ લોકોને. કારણ કે ભગલો આખા ગામનો ? અને આજનો...દરિજા ? તાલ જન્મેલા બાળકને પારોર દુધ કે સુવાને માટે કંતાન પણ કોઈ પહોંચાડે ?

૧૭. સીવીલીઝેશન

આજના સીવીલીઝેશન અને એન્થ્રોપોલોજી એક સમુદાય દુધકો આલેખ્યો છે એક લેખકે. 'આજનો સુવાન બાવળીઆના ગાડ નીચે બેઠી ધ્રુવ અને દુધ પાવડરથી દંત શુદ્ધિ અને સુખ શુદ્ધિ કરે છે.' કુદરતી બીન ખર્ચાદ આરોગ્યરક્ષક અને વર્ધક પદ્ધતિ છે. નવા રોગને પણ આમંત્રણ આપે એવી ખર્ચાગ પદ્ધતિનો આ સમુજાઓ પણ ધ્યાન ખેંચતો મહેનો દેતા હો. એજ પ્રમાણે વેપમૂળ. આખોડવા અને સ્વાસ્થ્યને સહકૃત-પહેરવેશ હિંદુસ્તાનનો હતો. ગરવી સુજસત, સોરઠ રમીયામણો, કે મોંધેરા મારવાડ, અને અન્ય પ્રદેશો, પોતપોતાના પ્રાદેશિક

ફેલાવો કે જે ખરેખર આ તેમનું દૃશ્ય તેઓ હાંસલ કરી શક્યા છે.
પણ ચીતરસમ બધી રીઅલ ટ્રિફિયાનિટીની અવળી

એક માત્ર દાખલો સમજવા માટે બમ ચર્ચ પદ્યો અમે-
રિકાની મૂળ પ્રજા 'રેડ ઇન્ડિઅન્સ' બનીને ? શું દશા અને રી
મતિ એમની કરવામાં આવી ? રડયા ખડયા અમુક સંખ્યામાં
રહ્યા હોય તે થિવાથ મૂળ સંખ્યામાં ફેરવી બધી બારે જોડ ?
અત્યારે પણ તેમની પરિસ્થિતિ કેવી ? બહુ વિગતમાં ઉતરવાથી
કાંઈકે પલ્લ રો ? બીજો દાખલો જોડતોજ હોય તો આફ્રિકા
આખ સામેજ છે ને ? ત્યાંના મૂળ વતનીઓની હાલત હવે
અબળી છે ?

સંસ્થાનવાદના પાયામાં વસાહતવાદ અને વસાહતવાદ
પાછળ મૂળ પ્રજાનું નાસ્તિત્વ અગર પુરાતી-બીનરોજગારી-
બેદારી કે કુધરેલી હુલામી અને તેમાંથી સર્જાતું ગુલામી માનસ.
જરૂર આની પાછળ ઉભી થએલી કૃત્રિમ તંગી, શારીરિક
નિર્બળતા, જ્ઞાન તંતુઓ પર લાગેલી માનસિક અને શારીરિક
અસર કામ કરી રહેલ છે પણ આ બધી અસરો પણ કેવી
સુદ્ધિયાળી સુદ્ધિપૂર્વક, લાંબા માળે કામિયાબ બની, એ પણ
ઇનિદાસ અને દુદીકૃત વિચારવા જેવી છે તોજ 'સ્વરાજ્ય' શબ્દ
પાછળ રહેલી રમત મગજમા રમતી થશે અનાદિકાલીન સંસ્કૃતિનો
મંપૂર્ણ વિરોધ તો અશક્યપ્રાય છે પણ તેમાં ગાળડા પાડવા,
તેમાં-વિકાસ પેશ કરવામાં મહાકેસર સર્જ થયા હૂંબોના હુમલા
થયા હતા પકાણાએ ચડાઈઓ કરી હતી. મોજતોએ લૂંટ અને
લશ્કરી તાકાત બગાડી હતી, સુસંસ્થાન બાદશાહોમાં કોઈ કોઈએ
ધર્માધ બની ધર્મજનુન દાખવ્યું હતું. દેવળો તૃપ્ત્ય હિંદુઓને
સુસંસ્થાન બનાવાયા આફ્રિકા ઘણી આવી, પણ ધર્મભાવનાને-
સંસ્કૃતિના સંસ્કારોને પ્રાયઃ સુકશાન પહોંચ્યું નહોતું. મોટે ભાગે
તેવી હમ્મણ પણ કદાચ નહિ હોય.

પણ યુરોપની આ 'વસાહતવાદ' અને 'ઈસાઈ ધર્મ' ફેલાવવાની કુટ્યોત્તનાએ તો ધીમે ઊંઠો પ્રયોગ આદર્યો અને સંસ્કાર ધન અને તેના રક્ષણની ભાવના પર જ મૂળમાંથી કુઠારાઘાત કર્યો. એ રીતે પ્રોસેસ પ્રક્રિયા સ્વલ્પરૂપમાં તો હવે જણાવા લાગી છે. ઓળખમાં આવે છે. આ તો હજુ શરૂઆતનું પરિણામ ગણાય છે. ગંગુલી પ્રભાતે સફળતા મળે તો તો પરિણામ દેશી પ્રજા અને તેની મૂળભૂત સંસ્કૃતિના નાશમાં જ આવે જો કુદરત આડી ન આવે તો.

૧૪. સર આર્થર્ ટ્રેવેલીયન

'કેરલાક અતિ કપયોગી હસ્તાવેજો' (જેમાં 'રાણીને રા'દેરા' પણ છે) શીર્ષક પુસ્તકમાંથી ટુએક ભેળખાઈ પુરાવો અને મૂળમાંથી સંસ્કૃતિને નક્કી નાંખવા. ગોજેલી 'અમકતી પોલીસી' ની સહુઅન આદર્શ ખ્યાત્ર આપશે. સંન ૧૮૩૮ માં લખાણેલા સર આર્થર્ ટ્રેવેલિયનના 'ભારતની પ્રજાની કળાગ્રામી' પરના લેખમાંથી હજારો દુકીકન અને સાળીની દેગે બેસી બંધ અને મન એકી કો નેવી મળે છે. આવી તો થોડા મેજીક નમૂના ટાંકશું :-

'આપણી પામે સારમાં સારો ઉપાય એજ છે કે મૂળ સંસ્કૃતિની ભાવના 'યુરોપિયન સુધારા' પર મૂકવા, કે જે સુધારાઓ વચ્ચે નેમનું-માનવિક વચન પૂરતા પ્રમાણમાં ખેંચાયું છે.'

'પણ પછી જુના જમનાનાં સવનંત-અચાનક સિંદૂરનાન વરકનું નેમનું અવકાશ અને નેમનું આદર્શ અટકી જશે.'

'એમનાં કુદરતી ફેરવાર અસકપ એ લાંબા વખતનાં આપણે સંજોગ કાળ સંદેશને બાંધે હિં (કોઈકની) પાછી આપણે.'

'એક સરનાંક એક મુશ્કેલ પ્રશ્ન અચેત દેવ તો નેક મનને સમજાવે પણ યુરોપિયન સુધારકની અવાદન વરવારે વચન દેવને ને કોઈને સુધાર કલકમાં અંક નેકે કાપાંકે પંડ.'

‘રાજકીય શિક્ષણ એક પ્રજા માટે દાર્શનિક માંગે જ. એની પ્રગતિ થતાં જ આપણે પૂરતા સલામત બનીશું. પ્રજા કદી સામનો કરશે નહિ. યુરોપિયન મોલેજ, યુરોપિયન અસ્થાઓ, કુદરતી સર્જનના રૂપમાં સર્જવામાં જલ્દેમત પડશે નહિ, કારણ કે દેશવાચ્છેલ વર્ગ માનતોઃ ઘણે કે દેશની પ્રગતિ યુરોપિયન રક્ષણ અને સિદ્ધાંત પર જ શક્ય છે.’

સ્વતંત્રતાની લાગણી, સાહિત્ય અને સાયન્સ પાછળની ટોટ, સુધારાની રફીમે આપણી (યુરોપિયન) ગવર્નમેન્ટના દંડોલ નીચે, સુશનોમાં વેગ પકડ્યો. અને તે માટે ‘ઇંગ્લીશ સેમીનાર’ ઉપયોગી થઈ પડ્યો. એક શાંત, સામના વિનાનો ધીમે ધીમે આગળ વધના ફેરફાર જન્મથી. પહેલા નંબરની પેદાશ અને પહેલા નંબરના ઉદ્યોગને વરેલા દેશ સાથેના વેપારી સબધ, આપણી (યુરોપિયન) સારીએ પ્રજાને માટે બજા અને આબાદીનો મજબૂત પાયો બનશે.’

આપણી કેળવણી પામેલ, સુખ અને સ્વતંત્રતા તરફ દોરાએજ, આપણા શિક્ષણ અને રાજકીય સંસ્થાઓ તરફ હળેલ, હિંદુસ્તાન ખ્રિસ્તીશના ઉપકારી નીચે રહેશે. અને આપણે લાંબા સમય સુધી લોકોના પ્રેમપૂર્વક તેના ફળનો ઉપલોગ કરી શકીશું. આ મહા સંપત્તિમાન દેશ સાથે બાપારી સંબંધો દ્વારા આપણી ઉદાર અને ચમકતી પોલીત્રી દ્વારા જ આપણે ફાળીશું.

‘ઇટાલી, સ્પેઇન, આફ્રિકા આદિ સંસ્થાનો દ્વારા, રોમની સાથે આ રીતે બાળી જઇને તેમના હુકમોમાં લાગ મેળવીને રોમન પ્રજાનો અને સામ્રાજ્યનો વિનાશ સજયો છે. ભારતીઓ પણ આજ પાઝીરાનમાં પરિસ્થિતિમાં જલદીથી મૂકાઇ જશે, એમ હું (ચાલ્સ) માનું છું.’

આ તો માત્ર નમૂનો અને તે પણ થોડા વાક્યોનું ટાંચણ ગુજરાતીમાં દર્શાવ્યું છે. આવા તો કેટકિ લખાણો, નિત્ર પો, પત્રો

પડ્યા પડ્યા વિચારી રહેલ છે ? શું ? દેશ આખા ઘયો-ઘયો
પણ પ્રભ બરબાદ, ચર્ચ રહી છે, બરબાદ ઘયો તેવું શું ? અને
વાત પણ એ ટકા સાચી.

આરુદ્રાદ સહકો સર્ગર્ષ. અઘન રોડનો બન્યા. વાતાનુકૂળ
બંગલો અને આલીશાન ફ્લેટોની ભપક ભપકી ઉઠી. બંગલોને
ઠેકાણે મોટી મહેલાતો સર્ગર્ષ. ફ્લેટનેબસ હોટેલો અને આલાચાન્ડ
રેસ્ટોરાં રમન-રમતમાં રમ્ય બની ગયા. સીનેમાગૃહો-ટોકીઓની
બગક બગકી ઉઠી. તોર્લામ અનેકમાગી મકાને-મુખધરકિત
ચોખાના બગીચા-રમન-રમતના વિચાર ફળો-અતબનના મુ-
બીયમે દારા-દેશની કૃત્રિમ-કુછીની લીધેલી-આબાદી આંખે
અદવા લાગી.

પણ દેશવાદીઓ-પ્રભાવનો ? બેકાર રખડતા બૂખમરાથી
પીડાતા. અનેક હોસ્પિટલો છતાં અનેક અસાધ્ય રોગોના કોમ
બન્યા ગયા. નવા નવા દવાખાના અને નવા નવા ડૉર્સ. દેશ પણ
ભારે દેવાહાર. આટ આટલા ટેકસ અને ભતભતના વધતા જતા
કરવેશ છતાં શાંતિનું નામ નહિ અશાંતિનો પાર નહિ. હર કોઈ
વર્ગમાં શ્રીમંત કે મધ્યમ ગરીબ કે હીનહીન જ્યાં જુઓ ત્યાં
ઝેરવેર અને ખુના મરદી.

કારણ ? અનીતિ-અપ્રમાણિકતા-અસત્ય-લૂંટ-ચોરી બ્ય-
ભિચાર-સત્તા લોહુપતા-પૈસા પાછળની પાત્રતા-સંપત્તિની હુક
વિનાની લાલસા-આ બધું વધતું જ ગયું. આ સંસ્કૃતિનો પાપનો
વિનાશ ક્યાં ખેંચી જાય ? ક્યાં સુધી ઉઠી ગર્વામાં ખેંચી ગયો છે
અને ક્યાં સુધી વેગ પકડ્યો ? વિચારીએ

૧૭. દુરમન સામે પણ દ્વેષ નહિ

આપણે પ્રથમ પણ સ્પષ્ટતા કરી ગયા છીએ કે દુરમન
સામે દ્વેષ નહિ. અપકારી સામે પણ ઉપકાર અને ઉપકાર ભાવના.

આ છે આર્યસંસ્કૃતિની ટોચની સંસ્કાર સીમા. એટલે જે દૃષ્ટાંતો-
 હકીકતો-પ્રસંગો આદી આલેખાય છે. તે માત્ર સંસ્કૃતિની બર-
 બાનીના પયામાં રહેલી વિગતોની જાણકારી પૂરતી જ. કોઈ
 અદિત-કોઈ સમૂહ-કોઈ સમાજ દેશ-કે કોઈ ધર્મ તરફ જરા
 પણ નિરંકાર કે દુર્ભાવ પ્રગટાવવાની ભાવનાથી નહિ જ.

આ તો નક્કર હકીકતો દ્વારા ઊંધે માગે મોઢે ભાગે દળી
 મણેલી પ્રત્યે સમાજ બનાવી, સંસ્કૃતિના સુંદર રાહ પર પાછા-
 ફરવાનો-રોડવાનો આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. નાજુક પણ
 મંજીત પ્રેરણા છે.

‘સંસ્કૃતિના યોગ્યતા’ ખરેખર અત્યારે તો ‘શોભણતા’ જ થઈ
 પડ્યા છે. જે સમજાવવા હજુ તો મળી મળી વિગતોમાં-ઉત્તરું
 પડશે. એક માટે વિચારોના ખડકથી કસવાથી વારાક ગળને
 કાઢવા ભાગે. વધે વધે પ્રક્રિયાદ વિગત-તેની અસર અને
 પાંચ પાંચની સજ્જાવથી, મળે મળે, વાતને વિચારી, વારાક
 સંસ્કૃતિના આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. વારાકને પણ ‘સંસ્કૃતિના
 યોગ્યતા’ આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. કોઈકે કે કોઈકે જાણી નહો. જાણી જાણતામાં
 અસર કરીને સંસ્કૃતિ વાજવા અને. એવા એક પવિત્ર હૃદયથી
 આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. સંસ્કૃતિ માત્ર
 આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે.

આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે.
 આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે.
 આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે.

આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે.

આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે.
 આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે.
 આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે. આગ્રહ પાતળો સંદેશ છે.

સંસ્કૃતિ-આર્થસંસ્કૃતિ-મહા સંસ્કૃતિઓ અસલ શુદ્ધ-શુદ્ધતર-
શુદ્ધતમ પ્રકૃતિ છે એમાં થના થા કસાતા થા ગેહવાતા હુનિકારક-
સંસ્કારભક્ષક દેરદારો એ વિપ્રતિ છે.

વિપ્રતિ જ્યારે માત્રા મૂકે ત્યારે ધર્મહીન પ્રજાનો દ્વંસ થાય છે. દ્વંસ થતો હોય અને દેશની સીકલ બહારથી આગ્રાહ જનતી દેખાતી હોય તો તે કૃત્રિમ છે-ઘાતક છે થા અદ્યકાલીન છે. પ્રજાને સંસ્કારહીન બનાવવા માટે ગાદ ગૂઢ યોજના, એવી સક્રાંત્રી અને સુરીયાત્રી રીતે આગળ વધતી ગઈ કે વર્ષોના વર્ષો સુધી-પ્રાયઃ ઠોઈ કળી શક્યું જ નહિ. જે કળી શક્યા અને 'રેડ સીઅલ' ધરવાનું સાહસ કરી શક્યા, તેઓને પ્રાયઃ પ્રજાએ સાંભળ્યા નહિ કેમ ?

બસ, એનેજ કહેવાય ગૂઢ અને ચમકતી પોલીસી ચમકારામાં સૌ અજાણ ન અજાણ એ મૂર્ખ ગણાય. ઘરગથ્થુ થોડી વાત વિચારીએ.

સામાન્યતઃ આર્થિક જીવન ઘેરું બને એટલે સરીર અને મન નબળા. આ-આ પણ પ્રાયઃ નબળો પડ્યા વિના રહેતો નથી. અને જ્યાં આત્મા નબળો પડ્યો ત્યાં પછી અશક્તિ, દ્વેષ કિન્ના-ખોરી અને અશાનકતા શિવાય બીજું દેખાય શું ?

ગમે તેવા વિષય વાતાવરણમાં પણ આત્માનું સમતોલપણ જળવાઈ રહે, એવા માર્ગને પુષ્ટ બનાવનાર તારવો પ્રત્યે મીડા એરે અજાણનો પેઢા કરી જ દીધો છે. આ મીડું એર કેવી રીતે ધીમે ધીમે પ્રસર્યું છે અને તેનો વેગ હવે કેવો વધી રહ્યો છે એ પણ જોવું જ રહ્યું.

સૌથી પ્રથમ ભારત વર્ષની ભુદ્ધિમંત પ્રજાના જ્ઞાનતંત્રોમાં અણજણાટી ઠાઈ શરૂ થયું. તે દિવસોમાં પાંચ રૂપીઆના પગાર-દારને પચ્ચીસ કે પાંત્રીસ રૂપીઆની કારકુનીની લલચામણે

સમયકના સર્વ સાધનો એકત્રું ભેળવે બીજાને મળ થાય. એક દેશ સાધનો વસાવવા એમાં શું ? પણ એની પાછળના હિમેશના ખર્ચનો વિચાર કરવો છે જ કાને ? એતો સાંખ્યા બોલે દૂકો બાપ, મરે નહિને માંદો થાય. આ તો માત્ર નમુના બતાવ્યા છે હોં !

પાણી વિના ચાલે ? વાવ અને કુવાના મીઠા પાણી કુદરતને જોખેથી મળે એનાં કાંઈ મૂલ્ય હોય ? પણ ચકલી આવી અને પાણીના પણ દામ પડવા લાગ્યા. ચકલીબાઈ રીસાય તો પાણી પણ ના મળે. માપસર મળે અને અમુક ટાકમ જ મળે. વાદ્ય પરંત્રતા ! મુંઝર સડકો અને હાકેલી ગટરો. હાંસ અને મચ્છરના હાશખાનાં. વેશ મુખશર્ધના હોંસે ભરવા પડે ગટરવેરો અને પરવેરો પણ ખરે જ.

જોરાક વિના કાલમી કાણુ ચત્રાવી શકે ? હોટેલ અને રેસ્ટોરાંના ટ્રેટકુલ જમાનામાં જ સહેલા અન્નનો આસ્વાદ મળેને ? ઇલેક્ટ્રીક ઘંટી અને મશીનો જોરાકના સત્તવ વિના બૂખે મરેને ? સત્તવચાળી જોરાક હિંદુસ્તાનની પ્રગતને મળે તો પ્રજા તમડી બને. માથા ભારે થાય. એ વિદેશી શાસકોને કેમ મળે ? અને એમનો જ વારસો લેનારા આપણા ભાડીલા સ્વતંત્ર શાસકો આવેલા વારસામાં સહેજ પણ ઉચ્ચ કેમ આવવા દે ? હિંદુસ્તાનની બેકાર પ્રગતને દેશી રીતનો એક પગ ધપી રાજગાર રહે એ કેમ ચત્રાવી લેવાય ? વિદેશી યંત્રવાદ નીચે પેટીપું ભરતું હોય તો હાઈની ના નથી.

હવે હળ જવાના અને ટ્રેટરો આવવાનાં. સુધાર-હુડાર અને ખેડુન ઉડવાના અને કાષ્ટવિર જન્મવાનો. દેશી કે વિદેશી એ તો જોવી નહો. પણ બેકારીનો હાડ વધવાનો એ વાત નડી છે. એનું પૂછ્યો મા કે બેકારી કાંઈ ઓછી છે કે તે હવે

સ્થિતિ જોર વળસવા માંડી પછી માનસિક સ્થિતતા ક્યાંથી હોય ? અને આવા અસ્થિર વાતાવરણમાં-આધ્યાત્મિક ઘટનાઓ થતાંથી, તેના પર ભીડા ઝેરની કેવી અસર થઈ છે. એવું કીકું કાંતવું ક્યાં કરવું ?

હલે છે કે આનો વિજ્ઞાનનો જમાનો છે. હા. બાઈ હા. કણ્ઠ મંજુર પણ વિપરીત જ્ઞાનનું વિજ્ઞાન, વિશિષ્ટ જ્ઞાનનું વિજ્ઞાન નહિ, એ પણ સાથે જ સમજી લેવું જરૂરી છે. વિજ્ઞાનીક બળથી જ્ઞાન તંતુઓને આંચકી શકાય, પલાયાન જેવા રોમને રોકી શકાય, તો સાચી શ્રદ્ધાથી થતા મૂર્તિરૂપરથી આત્મ રૂપકન દ્વારા આત્માના રોગને કેમ ન મિટાવી શકાય ?

માસિક ધર્મમાં આવેલી આની ડાયાથી કે સાંનુધ્યથી હીરાની ખાણને કે ખાંડના કારખાનાને નુકશાન પહોંચે તો મહા-પવિત્ર ક્રિયાઓથી પ્રાણ પ્રાણી કરાએલ ભગવતની મૂર્તિઓની પવિત્રતાના વિચાર સમયે હેઠકો સામી ઉપડે છે ભલા ?

દેશની માત્ર ભૌતિક બાબાદી ખાતર બોગ અથવાતર અને અનાદિકાલીન મોહને વશ થઈ દુનિયાને અવળે માર્ગે ફેરનારની મૂર્તિઓ માટે મંદિરો બંધાવવા અને બાવલા મૂકાય અને પરમનારક, સચમાર્ગના દર્શક, સર્વજ્ઞ વીનરાગ પરમાત્માની મૂર્તિઓ અને તેની ઉપાસના માટે બધાતા અને બંધાએલા આત્માના અનુપમ આશમનૂહો તરફ કંઠથી વૃત્તિ થાય આંખમાં રેપના અંગારા ઝરે, એ પણ મીડા ઝેરનો જ પ્રતાપ છે ને !

ઉત્તરયે કાઈ ગાડી બારણ વર્ષની પ્રગતે પાએલ આ મીડા ઝેરને ?

આ દોહાદાના જીવનમાં ગુંથાએલ હકીકતો પરથી પણ પાકો પ્રયાસ મળી બાય છે કે આર્યસંસ્કૃતિના પાયા હૃયમચાવવા પીમે ધીમે પણ કેવા ઉંડા અને નુકશાનકારક ઘાતક ફેરફારો સર્જાઈ ગયા છે. રાજકીય ફેરફારોના પરિણામો તો પુરતે આમ

પ્રજા જોઈ રહી છે-લોગવી રહી છે. માનવજીવન અનેક આંટી-ધુંટીઓથી ભરેલ છે. તે આંટીધુંટીમાં માનવ અટવાઈ ન જાય અને શાંત પ્રવાહ જીવનનો ચાલ્યા કરે, એ ખૂબીથી ભરેલી અમારી આર્થસંસ્કૃતિ.

એ શાંત પ્રવાહમાં કાંકરા-પથરા ફેંકાયા. ડોળામણ ઘણી થઈ. પણ તે એવી ખૂબીથી કે ખમર કે સમજણ પડે નહિ. ઉંઠર કુંક મારતો જતો કરડનો જાય પાછો કુંક મારતો જાય. ઉઘતાને ખખર પડે નહિ. પણ આતો જગતાને ખખર પડે નહિ, એવી કુંક. કામજુ કે પ્રજા સુતેલી હતી. અગર તો પ્રજાને આજ્ઞાહિત કરી દેવામાં આવી. આજ્ઞાજ્ઞાન કરવામાં પરદેશીઓ-પશ્ચિમાત્યો ભારે પ્રયત્ન અને ખમરદાર. માઠક તંદ્રામાં પ્રજા પોટી રહી. પ્રજાના અધોગચે પણ તંદ્રાને તરાજ રહ્યાને ?

૧૯. ધર્મ અને નીતિ

આ જનું આમ કેમ જનું ? પાયાના-પારસામાં ઉતરી આવ્યા. વિનરી આવેલા સંસ્કારોમાં મોટો ફેરફાર થતો ગયો. નેત્રીજ ને ? પાયાપાયા પણ દેવ-ગુરુ-ધર્મમાંથી આવ્યા-અહા પડતી ને ? નેત્રીજ ને ?

ધર્મ-આત્મ-કર્મ-કામ-મોહ-જન્માય તેની જરૂરો ના નહિ ? પણ આ જનું કે જનજમાં મુખ શાંતિ-આનંદ કુટોત્થા-આગાદી વિનનિર્વિભવ-પરિન મરણ આયુષ્ય-કીર્તિ પ્રભાવ, મોં નો પર્વતો જ કમ વિને ? જરૂર પર્વ પર્વે આ જમી વરજીઓ ન મોવવાના જ મહત્ત્વ. એ જીવંતને અનેક વર્ગી પ્રાણિ થવાનો નિયમ છે એ નિયમ અસ્થિર નિર્વિદવ-જાગતા વિનની અધના નાજા અનેકર પચવક પર્વરનો દેવ આર્થ છે.

— પર્વરોનું દરદર અસ્થિરક હર્મન દરદરો ધર્મમાર્ગ, આ ના પર્વ નાજા પ્રજા-અને અમજથી સુકિતમાં માને છે.

બંધે સ્વરૂપ જ્ઞાનમા-સ્વરૂપ પ્રકરણમા દેવ દોષ ગુણ સ્વરૂપની
પણ વિચારણા અવગર-વિચારણું અને તે મહિમા આદર્શને
અને મુક્તિ માર્ગને લક્ષ્યમા રાખીને, તે એકરની આગ્રાગ્રા
નીનિવાસ-સમાજ પારંગ-વ્યાપકની ન-ગત્યનીનિ વ્યવહાર
નીનિવાસ કરનાર થયા છે

એટલે કેઈ પણ પદપૂર્વગી આત્મી આત્મ સુદન મયન
નીનિમાં દેવદાર થા ખાતે એટલે સુખ મ'નમ. એટલે નુકશાન
દાપણ તરીકે વ્યાપારનીનિના આતે ઉપસુતર થવાની, એકારી-
એકાગ્રમારી બુધમરો તા જન્મ્યા જ પા. વન વિમલ કેટલી
હરે વધી ગયો ? અને એનું પતિમામ દર્શ ઉપસાનના દેવ-કાષ અને
ધીંગની ચિનગારી આ અર્થમા વધુ નથી ઉતરવું આ તો આપ
માથે વમતું હરકોઈને ગળે ઉતરી ગયો એવું એક માત્ર નાનું શુ
દર્શન-ખાતી. વધુ સાહે અશાનિના દાવાનગમ્યા જ શેકાઈ રહું
છેને ? સસા હોલુપના અને મહાસ્વાર્થા ધનાએ ગયા ત્યા ધીમતી
ધરાજ મહું છેને ?

'હું' નથી માનતો' હરેવા માત્રથી વરતુ નરતુ અસ્તિત્વ
મટી ન ગય ? કેઈ પણ માનવી કંઈ તેના પિતા હોતો ? તેનો
અને તેનો ? અને તેનો ! કયા સુધી જઈશું ? આદિ નહિ જ
મળેને ? અનાદિ અસ્તિત્વ આત્માનું રચકારવું જ પડશે ને ?

તેવી જ રીતે ભવમા-સસારમાં-જમણુ કુશવનાર-જન્મ-
મરણના ચક્રમાં ચક્રાવનાર-કર્મ-પ્રકૃતિ-જેવું તરવ પણ
અનાદિતું જને ? આત્માનુંકર્મ-સસાર, અને સસાર-કર્મ એટલે
તે વ્યક્તિની મુક્તિ, એમજ ને ? કેટલો સાદો-સીધો-સરળ-તૂલ
સમજાય એવો મુદ્દો છે આ ?

જસ આત્માને અનાદિ ભવજમણુમાંથી-કર્મના અનાદિ
વળગાડમાંથી છૂટા પાડનાર-છોડાવનાર-જે માર્ગ તેજ ધર્મને ? છે
કેઈ મતભેદ કે ઝગડો ? ધર્મની આ સાર્વત્રિક વ્યાખ્યાયા. ધર્મ

એક મુયારનો છાક-૧ મોજ વર્ષનો થયા પછી જ વામલો
દાથમાં લે અને છોડીયા પડવા શરૂ કરે તો વાકડાને ઘાટ
ઘડવાનું, મુંદર કળામુકત અન્ય નેચર કમ્પાન ક્યારે ઝીખશે ?
એ તો આડ વર્ષનો થાય તે બધા નાના પાનડી શરૂઆત
કરશે. બાર વર્ષના મનના મનથી અન્ય ૧૫૦ કરો
મોજ વર્ષે તો મુંદર કળામુકત મનથી મન

નાનો બાળક દરેક જુનાનું ૧૫૦ અન્ય અને
નિશાળની શિક્ષણ નાવધારી ૧૫૦ વર્ષના થાય,
દેવગુરુ-શિક્ષક નિશાળ ૧૫૦ સમજા પછી જ
દર્શન-નમન-અન્યાય નિશાળ ૧૫૦ અન્ય પડાડવા,
પાયાનું જાન ૧૫૦ જાન ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય
હતી જોઈ ભવિષ્ય મનના અન્ય ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય
જાય, મુંદરી શરૂ ન અન્ય ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય
જાય આનમના ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય
ભાગનું જાય મહત્તમ ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય
ગાંધી મોદ આંધ્રો થવાની ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય
કોરી માનવતાને નામે, મ પશુ પછી પશુ પશુ ૧૫૦ અન્ય
દેવ માધી દર થતું જાય સ્વામાવિક રીતે કોઈમ મુયાએલ
'દાન-કપા-ના' ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય ૧૫૦ અન્ય
બની ગયાને

૨૧. દયા અને દાન

દયા અને દાન. દયા માત્ર છે સંસ્કૃતિની સંક્રિષ્ટ છે. દાન
એક દ્વિસાબે સંસ્કૃતિનો આદર્શ છે સંસ્કૃતિનો શબ્દમાર છે,
કીર્તિ છે. સંસ્કૃતિનું વેગ આપનાર વિશિષ્ટ આકર્ષણ છે કોઈ પણ
વસ્તુનું માત્ર આકર્ષણ દર થાય, પછી તે વસ્તુ વસ્તુ કોણ આકર્ષાય ?
દયા અને દાન ગયા તો સાથે આનંદ-સુખ-શાંતિ પણ

કુદરતના કોપે યનું હૃદયદ્રવ્યક માનવ-નુકસાન, અને દૃઢ ઉપસંનનું આર્થિક નુકસાન મૂંઝે, કપું પડે જુન નીચું નમે છે !

ગામોના ગામો, ખીલી ઉઠેલ લીલાછમ પાક, સાથે જ અનેક બીજ વિનાયો, એના મૂળ કારણમા ઉતરવાનું, સંસ્કૃતિ પ્રદેશમાં જન્મેલાને કેમ મન નહિ યનુ હોય ?

અને વળી દુવે તો વાદળા જે ચી જવા જરૂર ન હોય ત્યાં વૃષ્ટિનો પૌષ્ઠ વહેરાવવો. જનુઓ અને જેરી તત્ત્વોની વૃષ્ટિ વર્ષાથી, વાદ-મર્ધ વાદ કૃત્તાની કોઈ દૃઢ નહિ, લીમીટ નહિ. મનવનાને નામે વિશ્વ શાંતિને નામે જ, માનવ સમૂહનો કારમી ઘાતકી રીતે, રીત્તાવીને ! વનાશ ! આર્થ સંસ્કૃતિના વિનાયનું અનિમ આજ લાવવું હતું ?

દયાનો છાંટો પણ જ સત્તાઓના દીલ દિમાગમાં ન રહ્યો. સત્તા લાલસાએ લ ખોનો ફેડોનો-ખન તે પણ આજની-દુનિયાના શિક્ષિત ગણાતા, સુધરેલી પ્રજામાં ગણાતા માનવીઓનો વિનાશ સમર્થોને ઉદ્દેશ વીશ પચીશ વર્ષમા જને અને હવે અમારા લગ્ય ભારતનો વારો તો તે દિશામાં નથી લાવવાનો. નિર્દયતાનું મહા તાંકણ નૃત્ય રોં ભેવાય, રો સફળ થાય ? પણ થાય શું ? સત્તા પાને શાણપણ અત્યારે તો નકામું જ ને ?

૨૨. દેવતાંત્રતા કે પરતાંત્રતા

દયા અને દાનના ઝરણા સુકાયા શાયી ? દેવભક્તિ અને શુદ્ધ ઉપાસના લગભગ વિશ્વ પામ્યા મારેને ? વિદ્યા વિવેક શુભ પેદા કરે, જાગૃતિ કરે, વિક્રમાવે. જ્યારે આજના જમાનાની વિદ્યાએ વિવેક શુભનો નાશ કર્યો. સારાસારની બુદ્ધિમાં વિપર્ણસ પેદા કર્યો.

દેવમંડિત નાનપયુથી દેવાર્થા
બુદ્ધિ પેદા કરે. તે દેવ બૂઝાય
સંસ્કારભૂમિનું મૂળ ઉત્થાન

દેવાની
આપી.

પણ ના આ બધાનું સ્થાન હીધું 'સ્વસન્ને' 'સ્વતંત્રતાએ' તેનું જ વાચન તેવા જ બાળભો। તેનું જ સાહિત્ય ભેગું બળનું વિદ્યારો-તપાટક-વિકારપોષક નોવેલોનું વાચન. અને પછી તો અસ્વીક-સાહિત્ય. પછી તેનો ઠન્દોલ-તેની જગ્નિ અને તે રીતે તેનો પ્રચાર. રોગ પેદા કરવો. પછી દત્તી વધે નવી દોસ્પીટલ ખુલો મૂકવી. પછી તેમાં ગૌરવ મનાવવું એના જેવી જ આ 'સ્વતંત્રતા'ની વાત છે ને ?

બસ, પૂછવાનું મન થાય છે કે દરોગાની વિપુલતા અને વધતી જતી હોસ્પિટલોની દારમાળા એ દેશનું બૂધકુ છે કે ક્ષય ? ઉત્તર કોઈ આપશે જ નહિ, પ્રાયઃ કારણ કે ખાનપાન-હવા અને કુસ, દારૂદ પહેરવેશ-અમનઅમન વિદેશી-વિદેશી સ્ટાફલ પર. દરો તેમાંથી મોટે ભાગે પેદા થાય. હવા માટે હોસ્પિટલોની જરૂર શું ઉત્તર આપે ઉત્તર સાથે આપે તો મૂળ મોજસોળા પર જ ધા પડે તે કેમ પાસવે ?

વનસ્પતિજન્ય ઘટારોથી ઘડાએલ આરોગ્યું શરીર અને શરીરના અંગોપાંગો પ્રાણીજન્ય હવાઓને પચાવી શકે ખરા ? કે બીજા અનેક નવા રોગોની જ પેદાશ થાય પરતતત્તા એટલે શરીરની-મનની ધનની બધી જ. તો શું આ બધું સમજપૂર્વક ઇલાકાપૂર્વક સર્જનારાએ સર્જ્યું છે અને સર્જ્યું રહ્યા છે આવું ઉંડું પ્લાનીંગ પહેલેથી જ હતું. હા કે ના ની જરૂર જ રી છે ? પહેલા થોડો ઇચારો કર્યો છે. હવે વધારે સ્પષ્ટતાપૂર્વકના શબ્દો દાંકી જે તે નિર્ણય લેવો થો ખોટા ?

૨૪. વિનાશના વાદળ

પાઠવી ડમટ્યુ. જે પોતાના પુસ્તક 'ડેલીવર' એન્ડ લાઈફ ઇન ઇન્ડીઆ'માં લખે છે કે "મેં યહુ સ્વીકાર કિયા હૈ કિ યદિ હમ વેદોડી પ્રતિ હિંદુઓડી આસ્થાકો નષ્ટ કર શકે, તો કુછ આશા

દે દિ યદ લોગ ઇસાઈયિત સમ્બન્ધી હુમારે વિચારોકો ખુદ્લા
વિલસે સુને એર સ્વીકાર કરે...ઈસી લક્ષ્યકો લેકર ઇસાઈ સ્કૂલ
ખાલે ગયે ગે."

'અધુનકાલ' જેવું તદ્દન આધુનિક સુધારક પત્ર લખે છે કે :-
"અમારની કેટલીક સંસ્થાઓ મારફત પણ પછાત દેશોને
સલામ મળતી થઈ એમ લાગે છે કે દુનિયામાં એક નવો યુગ
શરૂ થયો પણ વિચાર કરતાં કોઈ વખત એમ થાય છે કે આપી
અમાર ને રીતે અને ને હૃદયથી આપવામાં આવે છે તે જોતાં
અને તેનું જે પરિણામ આવે છે તે લક્ષમાં લઈએ તો ન મળી
જેવો નો ફાયદો સાડો થાય. અથવા નુકશાન તો ન જ થાય."

બીજા યુગર ઈન ઇંગ્લેન્ડ-માં જોઈ પીડા લખે છે :- "અપની
સકલ વ્યવસાય બનાવેકે તિમે સિંદુસ્તાનકો છુતના ઇંગ્લેન્ડકે તિમે
અતિ અવગણક ને એર ઇસકે તિમે ચક્ર જરૂરી દે કિ સિંદુ
સાવનના ઇન્ફાઈ બનાવે જતો."

ત્રીજા યુગર પાનગી પત્રની પરના કાગળમાં લખે છે :-
"અમાર અંગ્રેજીમાં 'મને આશા છે અને ખાતરી છે કે હું' કાર્યને
પૂર્ણ કરીશ તેટલું બાકીનર હવે પછી સિંદુસ્તાનના લાગી અને
મેંમાં વળતર તમે લોકોની પ્રગતિ માટે મોટા પ્રમાણમાં કરી
શકે. અને અત્રા કહે જે કંઈ પણ નક્કર વર્ષમાં આશ્ચર્યકારક
બાબતુ જે તેને અમારથી કમીકવાને આજ એક રસ્તો છે."

જે કહે તે ને અંગ્રેજીમાં એક વ્યવસ્થા સિંદુસ્તાનના માનનીઓના
સાથે મળી પત્રો દ્વારા કરે કે જે રંગ અને લોકોથી સિંદુસ્તાની
વસ્તુ સંસ્કાર અર્થિનવાર નીતિ અને કુદિમાં અમરુત હશે."

૨૫. ચેનવાળીના સુગ

સુગ અપની મૂર્તિ ચેનવાળીના સુગ પણ અવગણીએ :- એક
સુગ હવે જે અંગ્રેજીમાં ગિલાનના પ્રવક્તા અમિરે

ત્રેયા પછી પશુ કેળવણીના નામે જડવાદી શિક્ષણને ઉત્તેજન આપવું તે આયર્સસંસ્કૃતિનો વિનાશ કરવા બસબર છે જડવાદી શિક્ષણને જીવનાર ચાર પુરુષાર્થો અર્થ-કામ-ધર્મ-મોક્ષમાંના પહેલા બેજ પુરુષાર્થોને પ્રાધાન્ય-સ્થાન આપી-ન્યાયનીતિ વેગળે મૂક્યા છે. પરિણામે તેમાં તૈયાર થએલી પ્રજા મોટે ભાગે મનસ્વી વર્તન કરનારી, સ્વચ્છંદી-સ્વધર્મમાં અશ્રદ્ધાવાન-ચારિત્ર્યથી પર, અવિવેકી અને અવિનયી થવા માંડી છે. અને તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ દ્વારા દેખાય છે.

સંસ્કૃતિથી દૂર થતી દુનિયામાં સ્વાર્થ-પ્રપંચ-ચોરી-અ-ભિચાર આદિ દુર્ગુણો વધતા જ દેખાય છે. આ બધાના મૂળ કારણોમાં જડવાદી શિક્ષણ એક મહત્ત્વનું કારણ છે.”

‘સંદેશ’ પત્રમાં-મુંબઈના મોટા વૈષ્ણવ ગાદીના આચાર્ય ગોસ્વામી શ્રીકૃષ્ણ જીવનજીના વિચારો :- ભારતીય શાસ્ત્રોએ સંઘર્ષને નિયંત્રિત-કરીને અને સહયોગ વધારવા માટે રાગ-દ્રેષને નિર્મૂળ કરવાનો આદેશ દીધો છે. તે થયા પછી આત્મભષન ધાપીને, સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય મેળવીને, સુકત થતું એટલે અમૃત તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવું, એ વ્યષ્ટિનો અને વ્યક્તિનો અતિમ વિકાસ છે. ‘જીવો અને જીવવા દો’ એ આદર્શને જીવનમાં અગ્રહણતો-રાખવો એ સમષ્ટિનો સમાજનો પરમ વિકાસ છે એમ સંસ્કૃતિ કહે છે.

આપણી સંસ્કૃતિ કર્તવ્ય પ્રધાન છે. અધિકારને તેમાં મુખ્ય સ્થાન નથી. હકક ભાવના જ સંધર્ષને પેદા કરે છે. તેથી રાષ્ટ્રને હાનિ થાય છે. હક્કની ભાવના પાશ્ચાત્યોની છે. અને તે ભારતને ક્ષાયે તેવી નથી.

વળી એ નવરચના ભૌતિક વાદવાળા દેશોનું માત્ર અનુકરણ હશે તો તો દેશમાં અધિગતિ જ નોતરશે.

ગુજરાત સમાચાર :- જારના યુગને ચોષણ અને વિલાસનું

રત્ન ઉત્પન્ન થાય છે તેનો વિનાશ થાય જી અસલ
 મૂલ્યને કાયમ રહે છે. અકબુલ આશ્ચર્યકારી છતાં સાદી સીધી,
 પુકિત અને તકબલ છે આ વિધાન-રહસ્ય અને સમજણ :-
 ઈશીનો વિનાશ થયો. એક તૈયાર થઈ પણ મુવજ-મોનુ તો
 કાયમ છે મનુષ્યનું મૃત્યુ થયું હેવ બન્યો. પણ મૂળ આત્મા તો
 તેનો તેજ છે. કવ્ય કવ્યરૂપે કાયમ રત્ન પર્યાય (એકનિગ્ધ) કેપે
 પદ્માયુ જુના પર્યાયનો કાયમ થઈ નવો પર્યાય અસ્તિત્વમાં
 આવ્યો. એટલું જ આ અનિમદાન તત્ત્વજ્ઞાન કીડામોડી ઉપર
 પ્રારાએ વિશ્વની ઘટન, આત્મા અને કમેનું રહસ્ય, ઉચાત્મા
 અને આધ્યાત્મિક વિચારસરણી વહેતી આવી છે આમાં નથી
 વાદ કે વિવાદ નથી આમલ કે ખેચ તાણ સ્વચ્છ-સ્ફટિક જેવું
 નિર્મળ નિર્લેખ છે આ જ્ઞાન એને સમજવાની-સમજાવવાની
 અને અંતરમાં ઉતારવાની ખૂબી અને કળા ભોંઈએ
 આ સંસ્કૃતિના સુરેષ તરંગોને સમજવા માટે સાચું જ્ઞાન
 ભોંઈએ, જ્ઞાનપૂર્વકની શ્રદ્ધા ભોંઈએ, શ્રદ્ધાનો શક્ય અમલ ભોંઈએ.
 શ્રદ્ધ-જ્ઞાન અને અમલના ત્રિવેણી સંગમથી સત્યનું જ્ઞાન થાય
 સત્યનું જ્ઞાન થતા સત્ય તરફ જાનનો ઢાળ થાય ધીમે ધીમે
 પણ એ ઢાળનો અગ્રવચકો એને ધર્માભિમુખતા ઠહીએ. સંસ્કૃતિના
 મોણીવા ઠહીએ. આર્થત્વના માગે પ્રયાણ ઠહીએ.
 પ્રામાણિકતા-નીતિ-શાય સત્યપ્રિયતા એ માનવજીવનના
 ઇલાન લક્ષણ ખરા કે નહિ ? એ લક્ષણો વિના આર્થસંસ્કૃતિ
 કે ખરી ? એની ચોભા ગમે ખરી ? આ લક્ષણોને માર્ગાનુ-
 સારિતા ઠહીએને ? આ માર્ગાનુસારિતા જેનામાં હોય તે આગળના
 સંસ્કૃતિના ઘટકોને પામવા ચોગ્ય ગણાય એક સારા જોતા તરીકે
 તેને જોળખાવાય. એક સાચા નામરિક તરીકે તેને લેખી શકાય.
 સમાજની એક સારી સજ્જન વ્યક્તિ તરીકે તેને ગણી શકાય.

મટ્ટિ સગ પજુ દોષ અમગ પજુ દોષ અમગ પાત્રને
 અને પરને દાનિકારક દુઃખદાવક અને અમગિ બધાક જની બધ
 તેથી પજુ દોષ. સગ મટ્ટિ વિધિપૂર્વકની કલ્પા પ્રમાણેની વિધને
 આશિર્વાદરૂપ બની રહે છે આવી સગ મટ્ટિના સાપેક્ષ ભવે,
 પરમપિંઓએ પરમાત્માની વિદ્યા આગ દેખેને ઉદાણથી સમજી-
 મૂખ્યતયા પાંચ બેઠો સમજાવ્યા છે તેનું વિનિર્મળ વત્તન કર્ણ છે
 આ પાંચનું જ્ઞાન-સમજ-ઉદાણ અને આત્મ-વર્ણન વિધ
 કથાજ્ઞના અપૂર્વ અપૂર્વ સાધક છે 'સકૃતિ' એણે આ ત્યા જ
 સર્ગ થાય છે. સુખ-શાન્તિ અને સમાધિને આપનાર બને છે
 સાંસારિક બધાવહારક સુખ-શાન્તિની ઉમાત પજુ તેના પર જ
 રહે છે અત્માનંદ અને જન્મમરણાતક સુક્રિતા સદા સ્થાયી
 અબ્યાબાધ અનન સુખની ચાવીઓ પજુ એ પચાચારમા અદ્વૈત
 રીતે રહેલી છે

સાધક-સાધક અવસ્થામાં આમગ વધવા માંગતો હોય,
 'સકૃતિ' સોજતા પૂરા કરવા હોય તો પચાચારને આપાર
 સમજી, આમગ વધવું એજ રાજમાર્ગ છે. સૌથી મૂખ્ય 'દર્શનાચાર
 છે નીચતા સ્તરથી માડી ઉપરના સ્તર સુધી એની બ્યાપકતા
 અનેપો આનંદ આપે છે એ પાયાની છંદ છે. એના વિના
 ઉમારતવું ચણતર થતું નથી, ખીલતું નથી.

'દર્શન' શબ્દ જ દિવ્યતાનો સૂચક છે 'દર્શન'માં પ્રભુદર્શન-
 સંતદર્શન સાથે પરમાત્મ-માર્ગની પ્રાર્થિતો અંભીરાથ રહેલો
 છે. પરમાત્મ માર્ગ એજ કુદરતનું સાયન્ટિફિક અનોખું-
 ગંભીર-ગહન પણ સાદું સર્ગ ગણિત છે. એ ગણિતની સાચી
 સુખદાયી ગણતરી પ્રમાણે ચાલવું-વર્તન કરવું એજ છે 'આચાર'
 ગણિતનિઓએ તે માટે સઘળા સ્તર સમજી શકે તેવા, અને
 આચરી શકે તેવા વિધાનો કર્યા નિયમો અને પેટાનિયમો થકયા
 (લોગ એન્ડ બાયલોગ) અભણ-અણખણ, પણ સંસ્કૃતિના તે

1

2

3

4

